

М.І. Сибірякова-Хіхловська, А.Є. Шмакова

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ДОСВІДУ СПРИЙНЯТТЯ ПОЛІФОНІЇ В МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИКИ

Парадигма сучасної педагогічної освіти актуалізує проблему вдосконалення професійно-компетентної особистості майбутнього вчителя музики. Науково-педагогічна думка спрямована на пошук новітніх ефективних методів і технологій формування та розвитку як суто музичних так і професійно-педагогічних проявів фахової майстерності. У зв'язку з тим порушено тенденцію пошуку педагогічного потенціалу музичних категорій, явищ, компонентів, які домінують у підготовці музиканта виконавця та музиканта педагога. Серед них найважливішою є категорія поліфонії, яка є альфою й омегою в професійній підготовці музиканта [1].

Проблема поліфонії, її виконання, сприйняття висвітлюють такі науковці, як А.Д. Алексеєв, Л.Баренбойм, Р.І.Грубер, Ю. Євдокімова, Н.П. Калініна, Б.Міліч, Є.Н. Прасолов, С.Скребков, Г.М.Ципін та інші. Нещодавно з'явилися наукові праці, в яких поліфонія усвідомлюється як тип мислення (О.Дмирієв, В.Задерацький, Т.Кравцов, Т.Тітова та інші). Окремі наукові дослідження присвячені музично-педагогічним проблемам вивчення поліфонії у вищій школі (Г.Гарбер, О.Каузова, С.Пермінова, М.Ройтерштейн) та загальноосвітній школі (Ю.Алієв, М.Копитман, З.Рінкявичус).

У зв'язку з цим особливо актуальним постає питання щодо формування у студентів досвіду сприйняття поліфонії як однієї з генералізованих навичок, що зв'язана з музичним мисленням, самостійністю творчої інтерпретаційної виконавської діяльності та професійно-педагогічним спрямуванням фахової музичної підготовки майбутніх учителів музики. Крім того, набуває значення використання в музичній педагогіці більш широкого тлумачення категорії поліфонії: культурологічного, художнього, педагогічного. З огляду на це, проблема формування досвіду сприйняття поліфонії є *актуальною* для модернізації фахової підготовки студентів –музикантів в педагогічних закладах вищої освіти.

Мета статті полягає у висвітленні педагогічних умов формування досвіду сприйняття поліфонії, які були впроваджені в експериментальному дослідженні і сприяли отриманню позитивних результатів.

В основі досвіду сприйняття поліфонії полягає більш широке поняття: досвід музичного сприйняття.

Як показав аналіз наукової літератури з проблеми музичного сприйняття практичним результатом активної музично-перцептивної діяльності, а, також, необхідною умовою її якісного прояву виступає музичний слуховий досвід. У контексті формування досвіду сприйняття поліфонії в майбутніх учителів музики нас цікавить музичний досвід з декількох сторін: досвід перцептивно-слуховий, досвід практичної музичної діяльності та досвід педагогічної діяльності.

Передумовою вивчення проблеми музичного досвіду стали загально-філософські наукові дослідження (А.Аверін, П.Копнін, В.Лекторський, В.Броник, В.Панов, С.Швирьова), в яких досвід трактується як особлива форма засвоєння світу, що являє собою синтез людської життєдіяльності і активності, а також загально-психологічні (О.Артем'єва, Л.Воробйова, К.Платонов, В.Серкін, Т.Снегірьова,

М.Холодна), присвячені питанням структури та психологічних механізмів даної категорії.

Близьким до музичного досвіду є поняття “естетичний досвід” та “художньо-естетичний досвід”, які вивчаються у філософії (А.Аверін, І.А.Зяюн, В.П.Іванов, Р.П.Шульга) та педагогіці (І.Сипченко, О.Шевнюк), де художньо-естетичний досвід розглядається як результат спілкування особистості з художніми цінностями, відображення у її свідомості змісту та форми художніх явищ.

Слід зазначити, що безпосередньо “музичний досвід” є значно менш розробленою категорією у порівнянні з музичним сприйняттям. Так, філософія вивчає деякі аспекти музично-естетичного досвіду (А.Аверін, П.Копнін, В.Лекторський, В.Броник, В.Панов, С.Швирьова), у музикознавстві та музичній психології висвітлюються окремі питання структури та механізмів функціонування музично-інтонаційного, музично-слухового досвіду (Б.Асаф'єв, О.Костюк, Б.Медушевський, Є.Назайкінський). Дослідження музичної педагогіки спрямовані на виявлення оптимальних умов та методів формування у реципієнтів естетичного досвіду засобами музики (Т.Скорик, О.Олексюк), музично-естетичного досвіду (Т.Завадська, Г.Карась), якій розглядається в дослідженнях даного напрямку як, досвід музично-виконавської діяльності (О.Хлебнікова).

Так, видатний філософ минулого Дж. Локк вважав, що у свідомості людини існують уявлення, які він визначав як ідеї. Ідеї походять з досвіду. Джереями досвіду є: зовнішнє чуттєве сприйняття та внутрішнє самосприйняття [3]. Останнє дуже важливе для творчо-виконавської діяльності музиканта.

Сучасна філософська думка також включає у визначення досвіду і компонент сприйняття. Наприклад, О.Семенов визначає досвід як засіб чуттєвого сприйняття та відображення оточуючої дійсності, що представлений вміннями та навичками людини, яка вона використовує у своїй практичній діяльності [7]. Як видно, це визначення пов'язане також з педагогічними категоріями: знаннями та навичками.

Близьким до цього є тлумачення іншого філософа сучасності К.Платонова. Він вважає, що досвід є засноване на практиці емпіричне пізнання дійсності, єдність умінь та знань.

Платонов пропонує друге тлумачення категорії “досвід”, як він зазначає, з точки зору психології. Так, це якість (підструктура) особистості, групи, сформована у процесі її (їх) діяльності, навчання та виховання, що узагальнює знання, навички, вміння та звички [5].

У музичній педагогіці склалася певна логіка етапності формування музично-естетичного досвіду. Так Т.М. Завадська пропонує наступні етапи:

1. Інформаційно-спонукальний (формування емоційно-естетичної установки, спрямованої на позитивне ставлення до музики у цілому).

2. Емоційно-перцептивний (забезпечення цілісного осягнення образного змісту музичного твору).

3. Рационально-логічний (освоєння засобів музичної виразності, розвиток навичок спостереження, диференціації елементів музичного твору; раціонально-логічне осмислення музичного твору).

4. Чуттєво-інтерпретаційний (формування емоційно-ціннісного ставлення до музичних творів шляхом переходу до їх семантичної інтерпретації).

5. Активно-творчий (стимулювання творчої музичної активності учнів поза уроку музики) [2].

О.М. Олексюк вважає, що музично-естетичний досвід формсується на трьох етапах: 1 етап - формування умінь сприймати, оцінювати та інтерпретувати музичні твори; 2 етап - формування нравствено-естетичних якостей особистості на основі сформованих умінь; 3 етап - формування провідних та інтегративних якостей особистості [4].

Близької думки і Скорик Т.В. Її етапи:

1) установка на формування виконавських умінь, активізація наявних знань;

2) установка на збагачення художньо-естетичного тезаурусу; систематизація знань; збагачення навичок та умінь виконавської та вербальної інтерпретації творів.

3) становлення естетичного досвіду, як особистісно-значущого утворення; рефлексивний аналіз [8].

На основі аналізу етапів формування музично-естетичного досвіду ми відокремлюємо наступні етапи формування досвіду музично-професійної діяльності, на які ми спиралися впроваджуючи в практику педагогічні умови формування досвіду сприйняття поліфонії.

- Установочний етап (здійснюється установка на сприйняття та вивчення предмету дослідження, спрямована на формування зацікавленості, виникнення інтересу до нього;

- Діяльнісний етап (формування активного фонду спеціальних та загальних музично-естетичних знань, розвиток навичок інтонаційно-сміслового аналізу музичних творів, формування навичок сприйняття виконання та створення музичної фактури у процесі активної музичної діяльності);

- Рефлексивний етап (розвиток особистості через осягнення та практичне застосування здобутих знань; формування навичок рефлексії, як умови самостійного творчого пошуку).

Зміст етапів формування досвіду сприйняття поліфонії в нашому дослідженні відповідав історичним етапам розвитку поліфонії як музичного мислення та як музично-стильової фактури. Таким чином, перший етап - *досвідно-поліфонічний* - відповідав первісному вокально-хоровому етапу розвитку поліфонічного мислення та поліфонічно-стильовій фактури. Другий - *музично-інструментальний* - ускладненому інструментальному етапу. Третій - *науково-професійний* - фактурно-інтеграційному, музикознавчому, науково-пошуковому етапу. Четвертий - *педагогічно-професійний* - інтегрованому науково-педагогічному етапу розвитку поліфонічного мистецтва та науки. Кожен з етапів характеризувався індивідуальністю завдань та застосованих методів.

Так, *перший етап* (досвідно-поліфонічний) мав за мету занурити студентів до музичного середовища поліфонічної музики. Мета вимагала вирішення наступних завдань, а саме: збагатити перцептивний фонд звучань, поповнити активний фонд теоретико-історичних знань з поліфонії, спрямувати розвиток поліфонічно-стильових уявлень, сформувати адекватне відношення до художньо-образного змісту поліфонічного твору. Мета та завдання зумовили використання на даному етапі наступних методів: слухання та аналіз поліфонічних творів, фактурно-історичний аналіз (вивчення фактурних особливостей поліфонії поступово від її становлення до сфор-

мованих сучасних форм, особливо стародавньої поліфонії), художньо-філософський аналіз (аналіз трансформації художньо-образного змісту поліфонічних творів відповідно до зміни філософське - художніх поглядів епохи), опрацювання теоретичного матеріалу з поліфонії. На *другому етапі* (музично-інструментальному) метою було розвиток у студентів навичок самостійного та професійного опрацювання поліфонічних творів. Задля цього було необхідно вирішити наступні завдання: формування чіткого плану самостійної роботи над поліфонічними творами; накопичення достатньої бази методів роботи над поліфонічним голосоведінням; закладання основ грамотного прочитання стилістичного та семантичного змісту твору; розвиток навичок цілісного, адекватного художньо-образного виконання поліфонічного твору. Формуюча методика на даному етапі змістовно відповідала обгрунтованим у педагогічній науці етапам педагогічного керування музичним сприйняттям, а саме предкомунікативному, комунікативному та посткомунікативному [6]. Основою формуючої методики на даному етапі виступили такі методи: комплекс методів виконавського опрацювання поліфонічного твору, метод художньо-драматургічного аналізу, створення драматургічної моделі виконавської інтерпретації, створення вербальних анотацій до поліфонічного твору, що виконується.

Третій етап (музикознавчий, науково-пошуковий) ставив за мету формування у студентів ґрунтовної бази теоретичних, художньо-естетичних, виконавських і педагогічних знань з поліфонії, а також розвиток слухової поліфонічної перцепції. Мета обумовила наступні завдання: формування загально-естетичних та теоретико-історичних знань з поліфонії в ускладненому виді, збагачення слухового фонду студентів, розвиток слухової спостережливості за поліфонічною фактурою, формування адекватних художньо-образних уявлень, формування методичної бази самостійно - виконавської та професійно-педагогічної роботи над поліфонічними творами, усвідомлення студентами поліфонії "художньо-педагогічного простору", формування навичок діалогового спілкування з творами поліфонічного мистецтва. Задля досягнення мети в учбовий процес було впроваджено спецкурс "Поліфонія у музично-педагогічному просторі". Основними методами роботи на даному спецкурсі були відповідно до тем: "Історія поліфонії" та "Теорія поліфонії" - опрацювання теоретичного матеріалу, слухання, аналіз та спів поліфонічних творів, графічне зображення мелодії, метод фіксованого слухового спостереження, метод акустичного проектування, самостійне створення поліфонічних творів, аналіз структури та художньо-образного змісту поліфонічних творів; на заняттях з теми "Методичні основи самостійного опанування поліфонічних творів" застосовувались метод виконавського аналізу поліфонічних творів, створення драматургічної моделі виконання, вивчення методів самостійної роботи над поліфонічними творами, складання вербальних анотацій; теми "Поліфонія на уроках музики у школі" та "Поліфонія у педагогічному просторі уроку музики" передбачали застосування методу складання розробок уроків музики, вивчення методів викладання поліфонії у школі та роботи з нею і методів активізації уваги школярів, підбір відповідного музичного матеріалу для школи, вивчення методу "діалогу культури".

На останньому *четвертому етапі* (педагогічно-професійному) головною метою було формування у студентів практичних навичок педагогічно-

професійного застосування сформованих в умовах спецкурсу теоретико-методичних знань з поліфонії. Основним прийомом на даному етапі було самостійне проведення студентами уроків музики за методом діалогу культур. Уроки мали включати наступні пункти: діалог з особистістю композитора, з історико-культурним контекстом епохи, діалог з художньо-образним світом поліфонічного твору якій вчитель передбачає слухати або співати (залишається розповідь про твір, короткий виклад необхідного теоретичного матеріалу, власне слухання або спів поліфонічного твору, використання методів активізації сприйняття або методів виконавської роботи над твором), застосування методу інтеграції мистецтв, створення "художньо-образної партитури" сприйняття школярів - різноманітні творчі завдання, що впроваджуються в педагогічне середовище уроку музики.

Таким чином, основу формуючого експерименту склали такі методи: опрацювання теоретичного матеріалу, доповіді студентів, метод слухової фіксації, метод акустичного проектування, метод художньо-драматургічного аналізу (спостереження над розвитком художнього образу на протязі твору), створення драматургічної моделі виконавської інтерпретації (визначення залежності виконавських прийомів від ху-

дожньо-образних завдань), комплекс методів виконавського опрацювання поліфонічного твору, створення вербальних анотацій, метод діалогічного спілкування з музикою, складання розробок уроків.

У дослідженні було визначено педагогічні умови формування досвіду сприйняття поліфонії у майбутніх учителів музики. Із-поміж них: врахування індивідуально-типологічного рівню сформованості досвіду сприйняття поліфонії, що обумовлено ступенем довузівської підготовки студента-музиканта; дотримання етапності формування досвіду сприйняття поліфонії відповідно до етапів історичного розвитку музичного поліфонічного мислення та стилю; забезпечення комплексного розвитку музично-інтелектуальної та досвідно-слухової бази студентів; переведення викладання поліфонії з теоретичного музичного напрямку на образно-драматургічний, художньо-діалогічний.

Результати формувального експерименту дають підстави констатувати позитивні зрушення у формуванні досвіду сприйняття поліфонії у студентів експериментальної групи у порівнянні з контрольною, що свідчить про ефективність запропонованих педагогічних умов.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Благой Д.Д., Гольденвейзер Е. И.* В классе А. Б. Гольденвейзера. «Записи уроков А. Б. Гольденвейзера». – М.: «Музыка», 1986.
2. *Завадська Т.М.* Формування музично-естетичного досвіду молодших школярів. Автореф. дис. к.п.н., - Київ –1993.-23 с.
3. *Куницман П., Буркард Ф.П., Відман Ф.* Філософія: dtv – Atlas: Пер. з 10-го нім. вид./ Худож. Аксель Вайс; Наук. ред. пер. В.П. Розумний. – К.: Знання – Прес, 2002. – 270с.
4. *Олексюк О.Н.* Формирование нравственно-эстетического опыта студентов вузов культуры в ху-

дожественно-творческих коллективах. Автореф. Дис. к.п.н., - Киев, 1988. –15 с.

5. *Платонов К.К.* Краткий словарь системы психологических понятий. Учеб. пособие для учеб. заведений профтехобразования. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Высш. шк., 1984. – 174 с.

6. *Рудницька О.П.* Педагогіка : загальна іа мистецька. – К., 2002. – 268 с

7. *Семенов А.* Школьный философский справочник. Санкт – Петербург: «Амфора», 2002г.- с. 428

8. *Скорик Т.В.* Формування естетичного досвіду студентів засобами музики. Автореф. дис. к.п.н., -Київ. – 1998 р.- 19 с.

Подано до редакції 31.10.05

РЕЗЮМЕ

В статті характеризується категорія опыта восприятия полифонии, доказывається актуальность этой категории для профессиональной подготовки будущих учителей музыки в условиях модернизации выс-

шего образования. Рекомендуются этапы и педагогические условия для формирования такого опыта. Эффективность этапов и педагогических условий доказана в ходе эксперимента.

SUMMARY

The article characterizes the category of experience of perceiving polyphony; substantiates actuality of this category for professional training of future music teachers in terms of modernization of higher educa-

tion. The author recommends some stages and pedagogical terms for forming such experience. The efficiency of these stages and terms are proved through the experiment conducted.

Науковий керівник: к. п. н., доцент О.Є. Реброва